

HET GEMEENTE-ZIEKENHUIS AAN DEN BERGWEG IN DE OORLOGSJAREN (1940-1945)

DOOR DR P. H. KRAMER

MEN zie in deze bijdrage geen historisch opstel, het is slechts het vastleggen van gebeurtenissen en feiten, zooals die in de bezettingsjaren gezien en beleefd zijn. Om historie te schrijven, moet men van zulke gebeurtenissen voldoende afstand kunnen nemen en deze in een geheel neutraal licht bezien. Mij komt het voor, dat ik telkens nog te scherp geteekende en misschien te fel gekleurde beelden zie, als al het gebeurde uit deze jaren als een film aan mijn herinnering voorbij rolt en als ik mijn geregeld gemaakte notities raadplèeg. Toch leverden deze aantekeningen het voordeel, dat zij vervaagde indrukken scherper en duidelijker konden omlijnen en als het ware voor de „headlines” van deze herinneringsfilm zorgden.

Wij zijn ons hierbij ten volle bewust, dat al deze gebeurtenissen tegen den achtergrond van het groote werelddrama slechts nietige episoden zijn met een sterke lokale kleur!

De eerste oorlogsdagen.

Toen schrijver dezes op den 9en Mei 1940 met een der laatste treinen uit Arnhem terugkeerde en vanuit den trein in den mooien zomernacht enkele teekenen van de verhoogde paraatheid van ons leger kon zien, maakte dit nòch op hem, nòch op de medereizigers een bijzonder verontrustenden indruk. Hij had in Arnhem, op verzoek van de Inspectie van de Volksgezondheid, in de barak van het Sint Elisabethsgasthuis, zestien Polen onderzocht, uit een Duitsch kamp gevluchte krijgsgevangenen, die in den Achterhoek de grens waren overgekomen en waarvan bij enkele de kans van een besmetting met vlektyphus bestond. De thuisreis verliep vlot, en stipt op tijd, en de nachtelijke stemming, die over Rotterdam hing tegen twaalf uur, verschilde in niets van andere avonden.

In den vroegen ochtend van den 10en Mei werd de vredesillusie verstoord door het motorgeronk van de tallooze over-

vliegers, waarvan weldra vaststond, dat het ditmaal geen raid op Engeland was, maar een overval op onze havenstad. Binnen de muren van het Gemeente-Ziekenhuis aan den Bergweg vermenigvuldigden zich al spoedig de berichten en de geruchten en bij een groot aantal patiënten stond het voornemen vast, zoo snel mogelijk naar huis te gaan. Deze plannen pasten geheel in onze „oorlogsmaatregelen” over de gedeeltelijke ontruiming van het ziekenhuis, maar gebeurtenissen, die niemand had kunnen voorzien – n.l. dat in de eerste uren van den oorlog de verbinding over de Maas verbroken en Rotterdam-Zuid in Deutsche handen zou zijn! – brachten groote wijzigingen in den opzet van het plan; naast de zwaar zieken, de operatie-patiënten en de onverzorgden, moesten ook de patiënten van den Linker Maas-oever achterblijven. Met allerlei vehikels en in nerveuse stemming, maar zonder dat er sprake was van eenige paniekstemming, vertrokken op den eersten oorlogsdag ten slotte 175 patiënten, ruim 200 bleven er over. Gestadig druppelden de verontrustende berichten over den toestand op de Maasbrug en het Noordereiland binnen, en telkens waren kleine transporten gewonden de brengers van de berichten over den strijd bij de Maasbrug.

Om half tien werd de eerste gesneuvelde binnengebracht: een Utrechtsche semi-arts, die op weg naar zijn oorlogsbestemming, op het Beursplein door een Deutsche kogel doodelijk getroffen was.

Laat op den dag kwamen er o.a. nog enkele gewonden van de „Van Galen”, die bij Schiedam onderging, en wier mededeelingen de stemming nog verder in mineur brachten. Maar de eerste oorlogsdag verliep overigens in betrekkelijke kalmte, want de grootere stroom van gewonden was door het Ziekenhuis-Coolsingel opgevangen.

Op den tweeden dag, Zaterdag 11 Mei, werd 's middags een grooter transport gewonde Nederlandsche en Deutsche soldaten binnengebracht. Zij waren afkomstig van het strijdtoneel aan den Rijksweg tusschen Overschie en Delft. De Duitschers behoorden tot een groep, die per vliegtuig waren aangebracht en die zich in een mitrailleursnest naast den Rijksweg hadden genesteld. De vliegtuigen, die niet op den

versperden Rijksweg hadden kunnen landen, waren in de weilanden onklaar geworden, maar hadden hun inhoud kunnen redden. Hevige botsingen hadden zich daarbij afgespeeld, één gewonde landgenoot was, naar hij zei, de eenig overlevende van een post van acht man. Gewonden uit beide kampen hadden op hetzelfde terrein gelegen en na een „plaatselijke wapenstilstand” had men hen allen naar ons ziekenhuis laten vervoeren, onder leiding van een Oberarzt. Wij kregen een goeden indruk van den Duitschen geneeskundigen dienst, de gewonden hadden aan een knoopsgat labels met korte aantekeningen: aard der verwonding, toegepaste behandeling, verrichte inspuitingen (morphine, antitetanusserum, enz. met vermelding van dag en uur van de inspuiting) en voor het vervoer op korten afstand beschikten zij over gloednieuwe legerbrancards met één wiel met rubber band, iets gelijkend op een kruiwagen. Voor zoover de Duitsche gewonden niet voor opneming in aanmerking kwamen, werden zij, tot onze verbazing, voor interneering naar de gevangenis gebracht.

Pinkster-Zondag – 12 Mei – was een dag vol onrust met vele luchtalarmen. Meer en meer kwam de schrik er in voor de Duitsche bommen en steeds zwaarder ging de zorg drukken voor de patiënten, die in het ziekenhuis verbleven, en van de bovenste verdieping naar lager gelegen zalen verplaatst werden. Schuilkelders hadden wij niet, al konden de ziekenhuis-kelders wel een flink getal menschen bergen. De zorgelooze kalmte, waarmee op den zomerschen ochtend van den 10en Mei, tal van doktoren en zusters telkens weer op het dak van het ziekenhuis naar de landingen van vele en de vernietiging van een aantal Duitsche vliegtuigen hadden gekeken, naar zwevende parachutisten en naar de branden in het Zuiden van de stad, deze kalmte was in een paar dagen veranderd in een angstige vrees, voor wat zou kunnen gebeuren bij een der volgende luchtaanvallen. En deze dag gaf aan den omslag in deze stemming nieuw voedsel, nadat in den ochtend de Stuka's hun bommen hadden laten vallen op de Marinierskazerne en omgeving en hierbij ook het Oogziekenhuis op de Oostmolenwerf als het eerste van de Rotterdamsche ziekenhuizen getroffen en vernietigd was. In

den middag werden de patiënten en het personeel naar het Bergweg-Ziekenhuis overgebracht. Wit bestoven en in een overall begeleidde Dr. Flieringa de droeve stoet. Een voortreffelijke schuilkelder, kort te voren in dit ziekenhuis aangebouwd, had het leven van al deze menschen gered, – soldaten, die na het luchtalarm in de vestibule van dit ziekenhuis schuilplaats hadden gezocht, waren gedood, slechts één Chinees was onverlet uit het puin te voorschijn gekomen. Het was gemakkelijk mogelijk, om alle patiënten bij ons onder dak te brengen en het personeel ging logeeren in een school in de Hammerstraat (tegenover ons Ziekenhuis), welke inmiddels door de zorgen van het Roode Kruis als noodhospitaal was ingericht.

Ook in de stad bemerkte men, dat de geringe vrees en angst van de eerste dagen geleidelijk veranderde in een grotere onrust, gepaard aan een sterke gevoeligheid voor ieder gerucht. Hoewel deze suggestibiliteit met het uur groeide, was er geen sprake van een angstige paniekstemming. Het opsporen van N.S.B.-ers en van „spionnen” was in vollen gang en bracht ons verschillende gewonden en ook doden. Telkens kwam het bericht mee, dat er op soldaten en op de politie geschoten was, en ik herinner mij een jongen van 25 jaar, die op den Goudschesingel van een dak af op soldaten geschoten zou hebben en nu met een schot door zijn neus, dat hij van militaire zijde ontvangen had, met politiegeleide in het Ziekenhuis kwam voor eerste hulp. Toen de zuster volgens de gegeven aanwijzingen de wond wilde verzorgen, zei de agent, dat „dit niet zoo noodig was, omdat de jongen toch direct zou worden gefusilleerd.” (Het is nooit gelukt, den afloop van deze historie te achterhalen). Opnieuw werden maatregelen voor een eventueele gedeeltelijke ontruiming van het Ziekenhuis en voor evacuatie van patiënten vastgesteld, de minst gevaarlijke en de meest beschutte plaatsen bij een bombardement werden, aan de hand van de eerste Rotterdamse ervaringen, bepaald en vluchtkoffers werden door de voorzichtigste leden van het personeel in gereedheid gebracht. Want zóó nabij was het spookbeeld: van huis en hof verdreven te worden door oorlogsgeweld, voor ons, vredelievende Nederlanders,

nooit geweest. – Helaas zou het in de volgende jaren voor tallooze landgenooten droeve werkelijkheid worden.

Eén voordeel bood ons Ziekenhuis boven allerlei moderner ziekeninrichtingen: de operatiekamer was gelijkvloersch op een vrij beschutte plaats en kon in deze drukke dagen zonder al te veel zorg en vrees geregeld worden gebruikt ook gedurende de ontelbare luchtalarmeeringen. Terwijl juist bij alle nieuwere ziekenhuizen deze vertrekken op de bovenste verdiepingen worden gebouwd, hadden wij nog de „oude stijl”, waartoe men echter – uit het oogpunt van luchtgevaar – bij Deutsche ziekenhuizen opnieuw zijn toevlucht had genomen.

In den nacht van den Eersten op den Tweeden Pinksterdag werden een aantal mariniers in het ziekenhuis opgenomen, ten deele afkomstig van het strijdtoneel bij de Maasbrug, ten deele van uit de Oude Plantage, waar zij de pogingen der Duitschers, om vanaf de Linker Maasoever met Rijnaken en gummibooten de Maas over te steken en op den rechteroever te landen, hadden afgeslagen. Het was duidelijk uit hun onopgesmukte verhalen en uit den aard van hun multiple verwondingen op te maken, dat zij als leeuwen hadden gevochten en hun bijdrage hadden geleverd tot den roem van ons populaire Rotterdamsche corps. Een drie-tal hunner was niet meer te redden, de overigen herstelden na een korter of langer ziekbed, sommigen helaas met een gedeeltelijke invaliditeit.

In den loop van den Maandag arriveerden ook nog enkele gewonden van het gevechtsterrein rondom Pijnacker en Berkel, waar de strijd tegen de gedaalde, zwaar-bewapende parachutisten gaande was.

De dag was vol dreiging, vol onrust, maar voor het ziekenhuis zonder groote gebeurtenissen. Alleen gaven de geruchten over stoornissen in de waterleiding, gepaard met weigeringen van de kranen op de bovenverdiepingen, aanleiding tot het aftappen en opzamelen van veel water. Door het schitterende zomerweer van deze dagen was alles kurkdroog en zouden brandbommen groote onheilen kunnen aanrichten.

Dinsdag 14 Mei, de diës ater voor Rotterdam, waarover F. Bremer in een zijner gedichten o.a. schreef:

„O God, de heidenen zijn gekomen.
„Zij kwamen in hun zwarte vogelen des doods
„En waar vredig de stad lag,
„Badend in 't jonge licht van een Meimaand, schooner
dan ooit nog,
„Zonden ze dood en verderf, en vuurgloed verteerde
wat nijver
„Gebouwd was door eeuwen en eeuwen,
„Gebouwd was, stamelend tot U, O God.”

(naar psalm 79 vers 1).

In den vroegen ochtend van dezen dag had een langdurig luchtalarm, gepaard met zware ontploffingen, al een toenemende hoogspanning in de stemming gegeven, nog onderstreept door het ernstige exposé over den toestand in ons land, dat om 8 uur 's ochtends door het A.N.P. werd uitgezonden en op alle zalen gretig werd beluisterd. Men voelde, dat onze Nederlandsche strijd een critiek hoogtepunt had bereikt. De hel barstte tegen 1 uur 's middags los, – de heftige explosies; de verduisterende stofwolken; de gierende vliegtuigen, de trillende deuren en ramen – dit alles scheen het einde aan te kondigen, – en dan, na afloop van het bombardement, – de dankbare overtuiging, dat patiënten en ziekenhuis, ongedeed dit gebeuren overleefd hadden. . . .

De electriciteit was uitgevallen, de elektrische klokken waren om 10 minuten vóór half twee stil blijven staan, de waterleiding en het gas hadden het opgegeven, de radio's zwegen. Voor overdenkingen was niet veel tijd, want nog vóór twee uur stroomden van alle zijden gewonden toe, werden dooden binnengedragen en was het vóór het ziekenhuis weldra één chaos van bussen, taxi's, vrachtauto's, bestelwagens, handkarren en andere vehikels. Wij vernamen, dat ook in de naaste omgeving (Bergschelaan, Lischstraat, Willebrordusstraat) bommen waren neergekomen, panden waren verwoest, dooden waren gevallen, en branden waren uitgebroken. Met enkele instanties was telefonische verbinding te krijgen, de doktoren uit de buurt meldten zich spontaan voor hulpverlening aan, evenals geëfende hulpkrachten uit de burgerij.

Te midden van de eerste drukte kwam de rampspoedige tijding, dat het Ziekenhuis Coolsingel ten deele ingestort was en ten deele in brand stond, even later een zelfde bericht over brand in het hulp-ziekenhuis Raampoortstraat.

Eerst werden de patiënten uit het hulp-ziekenhuis overgenomen, even later ook die uit het Coolsingel-Ziekenhuis, toen de kerk in de Van Oldenbarneveltstraat, die eerst voor deze evacuatie gediend had, vlam vatte . . .

Vóór het ziekenhuis werden de lijders gesorteerd en ten deele naar het hulp-ziekenhuis Hildegardisstraat, naar scholen in Hillegersberg of naar het noodziekenhuis in de Hammerstraat doorgezonden, terwijl de ernstige patiënten in ons ziekenhuis werden opgenomen. Ook een deel van het geredde laboratorium-materiaal en van den inventaris werden bij ons ondergebracht, terwijl weldra de medische staf van het Coolsingel-Ziekenhuis haar intrek bij ons nam en een zeer belangrijk deel van de chirurgische hulpverlening op zich nam.

Eén der assistenten, Dr. Sekir, was echter met uitgebreide brand- en andere wonden binnengebracht en overleed nog denzelfden avond.

De aanblik van de groote verwondingen, van de verminkte dooden, van de belangrijke bloedingen, – het gekreun en gestamel der slachtoffers, – de diepe verslagenheid van familieleden, – dit alles is niet te beschrijven.

Nog zie ik moedig, maar geschokt, de vader binnenkomen met het lijkje van zijn zoontje in de armen, waarbij de man, zonder één woord te zeggen, zijn droeve vracht aan een zuster overgaf en haar met gebogen hoofd volgde naar het rouwvertrek zonder op iets of iemand te letten, en zonder een traan te laten. Dit was één droef tafereel uit de vele, die zich afspeelden, in de uren, waarin de vele ongelukkigen werden binnengebracht, en eerst in de gangen en in zijvertrekken werden neergelegd, om na een voorloopige beslissing over al of niet urgente chirurgische ingrepen hun beurt af te wachten, terwijl zij voorloopig werden verbonden en met injecties of transfusies werden behandeld. Anderen konden spoedig naar de zalen worden overgebracht, – waarbij het niet-werken van de liften een groot ongemak

was – of werden op matrassen in de kerkzaal neergelegd. Eerst tegen zes uur nam de toevloed af, was het verdere operatie-programma te overzien en kon met eenige schoonmaak worden begonnen. Maar het kon nog gebeuren, dat in een doktersvertrek de lijken van twee oude mensen werden gevonden, gewikkeld in vloerkleeden, terwijl telkens op allerlei plaatsen voorwerpen werden aangetroffen, die inderhaast met de gewonden waren binnengebracht als hun liefste bezit, o.a. enkele radiotoestellen.

Ruim 200 lijken werden in de lighallen in den tuin neergelegd, ongeveer 300 patiënten vonden na het bombardement onderdak in het ziekenhuis, waarbij de zalen overvuld waren, de gangen bevolkt en eenige dienstvertrekken als noodzaaltje in gebruik waren genomen.

Met moeite konden wij oude mensen, die door den brand dakloos waren geworden, beduiden, dat in den tegenwoordigen tijd een ziekenhuis zijn oude functie van „gasthuis” verloren heeft en dat zij in de omgeving – in scholen en kerken – onderdak moesten zoeken. Het was merkwaardig, welk een atavistische reactie zich bij deze oudjes had baan gebroken en hoeveel moeite of het kostte, deze gezonden kwijt te raken – enkelen hadden zich kordaat op de trappen genesteld en moesten met een zacht lijntje eruit worden gewerkt. Ook vrij gelaten gevangenen van den Noordsingel (waar bommen op de gevangenis waren gevallen) meldden zich aan, òf om onderdak òf om kleeren, om op minder opvallende wijze hun tocht te kunnen voortzetten.

En onophoudelijk trokken stroomen Rotterdammers langs het Ziekenhuis, langs een der weinige wegen, die vrij waren „naar buiten” in de richting Hillegersberg, waar het veiliger was. Zij baanden zich met moeite een weg door het volkomen opgestopte verkeer vóór het ziekenhuis. Op de volgeladen kindervagens, handkarren, fietsen, e.d. werden huisraad en andere geredde voorwerpen meegevoerd, in een terneer geslagen stemming. Zij hadden geen aandacht voor de gebeurtenissen rondom hen of een lach over voor de vluchtelingen die in alle ernst met een omgekeerde vergiet op het hoofd liepen en zich hiermee als met een helm beschermd waanden. En alle vehikels in allerlei vorm en grootte waren

volbeladen en topzwaar geduwd of getrokken, in evenwicht gehouden door een der gezinsleden, die er naast liep. Tusschen huisraad en beddegoed zaten ook ouden van dagen of kleine kinderen op de karren, klein gedrongen tusschen de opgetaste artikelen. Met spoed vervolgden zij hun tocht, zonder uiterlijke opwinding of opvallend rumoer, af en toe schuw en angstig omziend naar de stof- en rookwolken, die vanuit de verwoeste binnenstad opstegen. De reactie van de Rotterdamsche bevolking op de schokkende gebeurtenissen van den 14en Mei is, naar mijn meening een geheel andere geweest dan wij kenden uit den Spaanschen burgeroorlog van 1936 tot 1939. Bij luchtaanvallen werden daar een groot aantal sterke neurotische en psychotische reacties waargenomen. Ook onder het personeel van de hulpdiensten (eerste hulp bij ongelukken, e.d.m.) liep het aantal van de „geschokten” soms in de honderden. Het heeft mij zeer bijzonder getroffen, dat in onze stad de reactie een geheel andere was: geen gegil, geen getier, geen woest gekrijt, maar een geest van berusting, van geslagenheid, van overgave – ondanks alle hooge spanningen uit deze oorlogsdagen, ondanks het misdadige, verwoestende bombardement, ondanks de oplaaiende branden, ondanks alle ontredding. Een stil mompelen, een normaal huilen, een geslagen neer zitten. Geen acute schrikpsychosen, zooals die bij frontsoldaten nogal eens voorkomen. Men meent, dat één omstandigheid bij onze bevolking het groote verschil met de reacties aan het front verklaren kan, n.l. de mogelijkheid tot vluchten. De drift tot zelfbehoud voorkwam waarschijnlijk de psychotische reacties, deze zouden de vlucht maar hebben belemmerd. En eenmaal in het ziekenhuis opgenomen, voelden degenen, die niet van bed af konden, zich vaak het ongelukkigst en waren er anderen, die zich allereerst lieten inlichten, hoe zij, zoo noodig, langs den veiligsten weg, weer naar buiten konden komen. Er waren dan ook bij de transporten, die wij van het Ziekenhuis-Coolsingel kregen, patiënten, die in de oorlogsdagen al eenige malen, in hulpeloozen staat, naar een ander verblijf overgebracht waren op de vlucht voor bommen en vuur. Eén treffend voorbeeld uit vele, moge hier in het kort volgen met ver-

melding van de omstandigheden uit de vorige dagen: Het betreft een 30-jarige juffrouw, wonende Schulpweg (Charlois), die geruimen tijd op mijn afdeeling verpleegd is en die een der eerste slachtoffers van den Duitschen overval in den vroegen ochtend van 10 Mei 1940 was. Om ongeveer 4 uur was het gezin gewekt door een geweldige kanonnade van het afweergeschut van Waalhaven. Huis en ramen trilden. De lucht was vol vliegtuigen. Terwijl het echtpaar zich aankleedde, viel er al een bom, die voorhuis en alkoof deden instorten. Zij konden de vijf kinderen nog redden, één meisje werd met een armwond onder het puin uitgehaald. Het gezin zocht zijn toevlucht in den tuin in een kippenhok. Maar binnen tien minuten had een tweede bom het kippenhok en de omgeving uit elkaar geslagen en onze patiënte dusdanig in den rug gewond, dat zij verlamd was in de beenen, niet meer op kon staan, doch niets van pijn op de plaats van de wond voelde (een granaatscherf bleek in de rug te zijn binnengedrongen en had het ruggemerg gekwetst). Eén zoontje lag enkele meters verder, hevig bloedend en na enkele kreten („Moeder – ga ik nu dood? Hebben dat de Duitschers gedaan?”) werd het knaapje bewusteloos. Een zwager overleed na enkele oogenblikken, haar man was ook ernstig gewond. De andere kinderen waren licht of niet gewond. Nederlandsche soldaten bevrijdden de gewonden uit het puin, daarna kwam de ziekenauto en vervoerde moeder, zoontje en twee dochtertjes naar het Ziekenhuis Coolsingel. Het was waarschijnlijk de laatste auto, die de Maasbruggen nog passeerde, terwijl de vijandelijke watervliegtuigen op de Maas neerstreken. Het jongetje stierf enkele uren later. In het Ziekenhuis Coolsingel werd onze verlamde patiënte op den eersten dag op de tweede verdieping te bed gelegd, den volgenden dag verhuisde zij naar de eerste verdieping, in den ochtend van den 14en Mei werd zij gelijkvloersch gebracht. Na het bombardement werd zij uit het brandende en gedeeltelijk ingestorte Coolsingel-Ziekenhuis door de Roode Kruis-helpers gered en, gewikkeld in dekens, eerst naar een steenen gebouwtje en daarna naar de R.K. Kerk in de Van Oldenbarnevelstraat overgebracht. Toen ook deze kerk brandde, kwam zij met

een der eerste transporten in een vrachtauto in het Bergweg-Ziekenhuis aan. Na maanden verpleging is zij, in vrij goeden staat met betrekkelijk geringe loopstoornissen, naar Apeldoorn geëvacueerd.

Nadat de grootste toevloed van gewonden geluwd was, werd 's avonds tegen half acht nog een Duitsche generaal, de parachutisten-commandant Student, binnengebracht in bewusteloozen toestand.

Gedurende onderhandelingen in een huis in Blijdorp was hij door een kogel getroffen, welke aan de voorzijde zijn schedel verwondde. Hij was omringd door een heel stel nerveuse en opgewonden officieren, die op zeer wantrouwende wijze het onderzoek van onzen chirurg gadesloegen. Toen een bepaalde wondbehandeling noodzakelijk bleek, weigerden zij deze te laten uitvoeren vóórdat een Duitsch officier van gezondheid daartoe zijn toestemming had gegeven. Een zeer jong doktertje werd uit het reeds vanaf 10 Mei bezette Zuider-Ziekenhuis gehaald en deze gaf timide zijn toestemming. Gedurende zijn verpleging in ons ziekenhuis werd de patiënt voortdurend door twee Duitsche doktoren bewaakt, die telkens weer op vreugdevolle wijze de geleidelijke verbetering van den generaal wilden laten zien: het langzame ontwaken uit de bewusteloosheid, terugkeer van de spraak enz. Op speciale order van Hitler kwam een bekend Duitsch neurochirurg uit Noorwegen per vliegtuig over om den toestand van den lijder en de Röntgenfoto's te beoordeelen; een hooggeplaatst vliegerofficier kwam Student een hooge onderscheiding uitreiken. Na 10 dagen werd de patiënt met een Roode Kruis vliegtuig, voor verder herstel naar Berlijn overgebracht.

Een jaar later is Student nog eens in het ziekenhuis op bezoek geweest, om naast zijn dank voor de zorgen een som gelds voor de zusters achter te laten. Hij was verontwaardigd, dat de verpleegsters geen geld mochten en wilden aannemen en vond schoorvoetend goed, dat het geld een liefdadige Nederlandsche bestemming kreeg. Als bijzondere noot wil ik hier nog vermelden, dat op de Röntgenfoto in een der schedelbeenderen bij de rechter oogkas een kleine ronde kogel te zien was, waaraan door alle dokters bijzon-

dere aandacht werd gegeven, totdat de patiënt na zijn ontwaken onthulde, dat die kogel al van veel ouder datum was!

's Avonds begonnen de branden in de onmiddellijke omgeving vonken op het ziekenhuis te strooien, eigen personeel trad wakend en doovend op; maar, nadat het gelukt was een brandspuit te laten komen, die het water uit den grooten vijver op het Lischplein over deze branden uitstortte, was dit gevaar bezworen.

Tot diep in den nacht werkten de chirurgen door, terwijl nog telkens laat ontdekte slachtoffers werden binnengebracht en het komen-en-gaan van bezoekers en van navragende familieleden de onrust in het overvolle ziekenhuis, waar slechts weinigen een kalme nachtrust genoten, gaande hield. En dan de aanblik op den onbluschbaren vuurgloed van de brandende stad! Maar de aangerichte verwoestingen kon men uit de verte maar zeer onvoldoende begrooten, getuige b.v. het feit, dat 's nachts om 4 uur de tandarts Theman, die met den staf van het Coolsingel-Ziekenhuis in het Bergweg-Ziekenhuis zijn intrek had genomen, aan den chirurg Dr. v. Staveren, (die toentertijd inwonend was in het Ziekenhuis-Coolsingel) voorstelde naar zijn huis op de Nieuwe Haven te gaan, om kleeren uit te zoeken en een bad te nemen - terwijl de Nieuwe Haven al één rookende puinhoop was.....

's Nachts tegen het einde van het chirurgische grootbedrijf arriveerde nog het medische personeel van een Nederlandsche verbandplaats-afdeeling uit de omstreken van den Haag; na een korte rustpauze konden deze echter voor dringender hulp worden doorgezonden naar het St. Franciscus-Gasthuis, waar de aan de Schie voortwoekerende brand dit ziekenhuis dreigde te bereiken en hulp bij de in-gang-zijnde ontruiming meer noodig was.

Na het bombardement.

Het Noordelijk deel van de stad heeft, behoudens kleinere wonden, vrijwel intact deze ongeluksdagen overleefd en het Bergweg-Ziekenhuis kon zijn toegewezen, zware taak in den volgenden tijd naar behooren vervullen. Met man en macht werd den volgenden dag gewerkt, om allereerst de beneden-

verdieping en de operatie-ruimten schoon te maken. In den tuin lagen talrijke dooden opgetast in de lighallen, en hier werd gewerkt aan de identificatie van de slachtoffers en, waar dit niet mogelijk was, werden er foto's genomen, om later zoekende familieleden misschien te kunnen inlichten. Het was eerst den daarop volgenden dag mogelijk de meeste lijken naar de begraafplaats te doen vervoeren. In totaal waren er ongeveer 200 dooden, bijna alle burgers, in het ziekenhuis binnengebracht. Ook op de zalen bleef het moeilijk, de identiteit van kinderen en van bepaalde patiënten vast te stellen. Zoo had een patiëntje van 6 jaar, dat uit het Coolsingel-Ziekenhuis kwam, beweerd, dat een 2-jarig jongetje uit hetzelfde ziekenhuis, dat naast haar lag „Jantje van A” heette, terwijl de wanhopig zoekende ouders eerst een week later in het knaapje hun zoontje „Gijsje B”, terugvonden. Ook bij een vrouw, die ergens uit een brandend huis was gehaald, waarin zij, na een beroerte met verlammingen en spraakstoornissen bedlegerig was, duurde het geruimen tijd, vóórdat de zoekende familie ons haar naam kon vertellen; een andere door-en-door vervuilde, slecht verzorgde oude vrouw, met zenuwstoornissen, die door haar dochter in een met brand bedreigd huis was achter gelaten, bleek enkele dagen later, tot verrassing van haar dochter toch gered te zijn.

Vele droeve en ook blijde herkenningen en ontmoetingen hebben zich in de eerste week afgespeeld en allereerst werd uit deze gebeurtenissen de noodzaak gevoeld, dat de jeugdige patiënten een identiteitsplaatje met naam, leeftijd en adres kregen.

Geleidelijk aan, met aller medewerking, kwam er vlot verbetering in de noodzakelijkste behoeften: water (eerst alleen traag vloeiend uit een brandput), electriciteit, gas. Spoediger, dan verwacht was, functioneerde de geheele dienst weer op redelijke wijze, ondanks den overvloed van patiënten, en ook dank zij het overtallige personeel, dat door de verwoeste andere ziekenhuizen geleverd was. Op het einde van Mei was het ziekenhuis weer normaal bezet (\pm 460 patiënten).

En verder verliep de zomer van 1940 voor het ziekenhuis zonder vele schokken, al waren vele nachten onrustig door

Engelsche vliegers, die in de nachturen rondvlogen en nogal eens bommen lieten vallen, waarvan de slachtoffers dan tegen het begin van den dag werden binnengebracht. Een auto van den geneeskundigen dienst met volledig personeel stond in dien tijd 's nachts vóór het ziekenhuis klaar.

Veiligheidsmaatregelen, o.a. het aanbrengen van noodtrappen aan de buitenzijde van het ziekenhuis bestemd voor groepen van ziekenzalen; – het oefenen van het overbrengen van kinderen en andere patiënten naar de kelders van het ziekenhuis (die een betrekkelijke veiligheid boden), trachten de gevolgen van een eventueelen bominslag in de gebouwen tot geringer afmetingen te beperken. Maar het niet-functioneeren van de stedelijke luchtalarmeering leverde bij eventueel te nemen maatregelen groote moeilijkheden, omdat veelal het vallen van bommen pas aankondigde, dat het weer ernst was.

Van de Duitschers merkten wij in het begin al heel weinig. De eerste vordering van ziekenhuis-ruimte kwam op een Zondagmiddag in Augustus 1940.

Een Duitse marine-officier en een hogere officier van gezondheid vroegen „sofort” den Directeur te spreken. Toen ik als waarnemend directeur hun te woord stond, eischten zij, binnen 2 maal 24 uur, de ontruiming van een vleugel van het ziekenhuis voor zieke marine-soldaten. Met de overwinnende Duitschers van 1940 was het echter nog mogelijk bezwaren te laten gelden en na eenig loven en bieden, namen zij genoegen met de diphtheriebarak, die geïsoleerd op het ziekenhuis terrein staat en een afzonderlijken ingang aan de achterzijde van het ziekenhuis heeft, en die voor ruim 40 volwassenen behoorlijk ruimte biedt.

Als „Krankenrevier” is deze barak tot Oct. 1944 in gebruik gebleven, daarna gingen deze patiënten over naar het toen door de Kriegsmarine gevorderde Diaconessenhuis. Deze ziekenzaal heeft weinig last en moeite gegeven. De behandeling en de verzorging geschiedde in hoofdzaak door hun eigen medisch en verplegend personeel, dat in den loop der jaren nogal wisselde. Geleidelijk ging de correctheid en het gedrag van de opvolgende generaties verplegers achteruit:

29. Vlucht-nood-trap, in 1940 gebouwd, aan een der vleugels van het Ziekenhuis aan den Bergweg.

30. Duitse schuilkelder in den tuin van het Ziekenhuis aan den Bergweg kort voor de slooping in Juni 1945.

31. Duitse schuilkelder in den tuin van het Ziekenhuis aan den Bergweg ontmanteld. Juni 1945.

32. Feestvreugde voor het Ziekenhuis aan den Bergweg op Dollen Dinsdag, 5 September 1944, 's nam. kwart over 12.

de introductie van moffenmeiden, indisciplinair optreden, het lossen van schoten-in-de-lucht (als 's nachts de achterpoort niet snel genoeg door hun wacht geopend werd b.v.) waren uitingen van hun dalend moreel. Ook de medische staf daalde in gehalte – een hoogleeraar met pretenties (die onze staf tevergeefs voor hulpwerkzaamheden trachtte in te schakelen) had zelfs eenigen tijd de leiding, maar later fungeerden klaar gestoomde jonge artsen als medische chef. Een voortreffelijke Duitsche zuster uit ons ziekenhuis, die als „verbindende schakel” in de barak was gedetacheerd hield mij op de hoogte van de belangrijkste medische gebeurtenissen in deze afdeeling en eenige malen gelukte het mij via deze zuster Eder, (die later bij een bombardement in Duitschland omkwam), soldaten met besmettelijke ziekten, die voor ons ziekenhuis een gevaar zouden kunnen opleveren, naar elders (den Haag, Bergen-op-Zoom of Alkmaar) te doen vervoeren. Ook in de barak bloeide de papieren Göbbelsche propaganda. Kleurige platen loofden de Nazi cultuur en vertolkten den Jodenhaat; een „gebed van Adolf Hitler”, in smaakvolle uitvoering, trof echter het felst als een persiflage. De Marine-bezetting van deze barak werkte voor ons ziekenhuis immuniseerend tegen verdere vorderingen van de zijde van de Wehrmacht. Als deze plannen had opnieuw ruimte te vorderen, was de mededeeling dat er ook al „Marine” was voldoende om de andere wapenafdeelingen af te schrikken!

Bij de toenemende gevaren van den luchtoorlog, werd er in 1944 een groote Duitsche schuilkelder midden in den tuin gebouwd. Het gevaarte, zeer soliede opgetrokken, had een buitenomtrek van 30 M. lengte, 13 M. breedte en 3½ M. hoogte. Naast stevige schuilgangen was er een volledige operatie-kamer ingericht met waterleiding en electricch licht, voorts een gassluis, enz. Het kostbare oorlogs-bouwsel is nooit in gebruik geweest, ook niet bij de veelvuldige luchtalarmen in 1944 en is, zeer spoedig na de bedrijving, ten koste van veel arbeid, afgebroken en vervangen door een sierlijken vredestuin.

Vóór de N.S.B.-politiek zich met het ziekenhuis ging bemoeien, zijn er nog twee data van beteekenis te noemen:

Zaterdag 15 Febr. 1941:

Deze dag sloot een emotievolle week voor Rotterdam af. Nadat op de vorige dagen verschillende bomaanvallen (o.a. in de omgeving van den Westersingel en om en bij de Maashaven) met dooden en gewonden al veel onrust hadden gegeven, had een nieuw bezoek van de R.A.F. in den laten avond van dezen dag zware bominslagen in de buurt van het D.P.-station en de spoorbaan ten gevolge. Ook het St. Franciscus-Gasthuis was hierbij getroffen en om kwart over elf werd aan ons ziekenhuis om medische assistentie gevraagd, even later kwam er een tegenbericht, dat reeds voldoende hulp aanwezig was en de gevolgen van de bominslagen reeds schenen te zijn afgedaan. Tegen half één volgde echter het alarmeerend bericht, dat in het Gasthuis een groote brand was uitgebroken en dat de patiënten moesten worden geëvacueerd. In enkele oogenblikken waren noodbedden op de zalen opgesteld met opschuiving van andere bedden en ook in den middenloop van de zalen waren matrassen op den grond gelegd, evenzoo in de kerkzaal en in andere ruimten, en weldra kwam het eerste van de vele transporten, die met ziekenauto's, postauto's, R.E.T.-auto's, enz. werden aangevoerd. In ons overvolle ziekenhuis werden 148 patiënten overgenomen, bijna allen gekleed in hun nachtgoed met een wollen deken om de schouders geslagen, en – zooals te begrijpen – in zeer nerveuse stemming. Het eerst strompelden kraamvrouwen binnen met hun baby's in de armen (of *onder hun toezicht* door anderen gedragen, gedachtig aan de beruchte Haagsche verwisseling van kindertjes bij een bominslag!), daarna operatie-patiënten (die vaak veel vroeger gemobiliseerd waren dan de gevolgde gedragslijn toeliet), daarna loopende reconvallescenten en een groote schare kinderen. Een twintigtal roodvonk-patiënten bevolkten op matrassen de Röntgenkamer, maar nu bleek, dat de identiteitsplaatjes van de kinderen toch ook met de diagnose hadden moeten zijn aangevuld, want door vergissingen verzeilden besmette kleine kinderen op onze kinderzaal (met de gevolgen!) Typhus, dysenterie en diphtherie vonden in andere ruimten onderdak.

Den volgenden ochtend, toen de ramp in de stad meer

bekend was geworden, stroomden verontruste familieleden toe, om inlichtingen en gelukkig konden vrijwel allen worden gerustgesteld.

Bij de zeer onvoldoende ziekenhuisruimte in onze stad bleek het echter onmogelijk de roodvonk-patiënten ergens te isoleeren, zoodat deze alle op denzelfden ochtend per „besmette auto” naar hun woonhuis moesten worden vervoerd.

Als tweede datum: *Vrijdagavond 3 October 1941*, toen het ziekenhuis nauwelijks aan een fatale catastrofe ontsnapte en een serie bommen in de onmiddellijke omgeving viel, o.a. naast het ziekenhuis op het aangrenzende terrein en in het ziekenhuis een groote glasschade veroorzaakt werd, maar zonder andere lichamelijke letsels dan enkele kleinere glasverwondingen bij patiënten en personeel. In de omringende woonhuizen vielen echter verschillende slachtoffers, zoowel dooden als gewonden.

Geleidelijk aan waren in 1940 en 1941 door de zorgen van Dr. Westra, de geneesheer-directeur van het ziekenhuis Coolsingel, allerlei noodvoorzieningen getroffen (ambulanceschepen in de Zalmhaven; inrichting van „Ons Huis” in de Gouvernestraat tot ziekenhuis; opening van herbouwde gedeelten van het verwoeste ziekenhuis; uitbreiding van de Boezem-barakken, enz.), die belangrijk bijdroegen tot een gedeeltelijke ontlasting van de zware taak, die na de oorlogsdagen op het Bergweg-ziekenhuis had gerust. Bij latere grootere bombardementen, zooals op 31 Maart 1943 op den Schiedamscheweg en omgeving, had ons ziekenhuis dan ook maar een betrekkelijk klein aandeel bij de opneming en verzorging van de slachtoffers. Men kan zelfs zeggen, dat het min of meer in discrediet kwam bij een deel van het Rotterdamsche publiek, toen de pogingen tot „nazificatie” van het Bergweg-Ziekenhuis aller aandacht hadden.

Politiek en Ziekenhuis.

Reeds spoedig nadat het stadsbestuur in October 1941 in N.S.B. handen was gekomen, werd van de zijde van het Stadhuis, onder aanvoering van Mr. Dykhuis (toenmaals de

gevaarlijke, invloedrijke adjudant van burgemeester Müller), een actie tegen Dr. Hekman, den Geneesheer-Directeur van het Bergweg-Ziekenhuis, geopend. Er was in den zomer van 1941 voor het eerst een verpleegster in het Ziekenhuis komen werken, die lid was van de N.S.B. In den zusterkring was dit al vanaf den eersten dag bekend geworden en met een begrijpelijke terughouding werd deze nieuwe aanwinst behandeld. Toen haar tijd als vacantie-zuster al voorbij was, is over deze behandeling een klacht op het Stadhuis aangebracht, die aanleiding gaf tot een eindelooze correspondentie. Men eischte van Dr. Hekman, dat hij zou uitvinden, langs welken weg het bericht van het N.S.B.-lidmaatschap van deze zuster in het Ziekenhuis was binnengekomen. Een „enquête” hierover, een half jaar na haar vertrek ingesteld, leverde, dank zij de zwijgzaamheid van enkelen en de vergeetachtigheid van velen, niets op. Dykhuis bekogelde Dr. Hekman met schriftelijke verwijten; de burgemeester weigerde hem een onderhoud; tenslotte werd de correspondentie grof en werd de vraag gesteld, of Hekman onbekwaam of onwillig was, om deze „eenvoudige” zaak uit te zoeken. Daar kwam toen nog bij, dat in „Volk en Vaderland” de kameraadskes opgeroepen werden, om leerlingverpleegster te worden en de sollicitaties van veel te jonge meisjes (zes-tien-jarigen o.a.) werden allen naar het Bergweg-Ziekenhuis gezonden, om een ruime keuze te doen uit deze voor de verpleging te jonge meisjes, die uit een verkeerd milieu kwamen.

Het geharrewar over deze zaken werd nog vergroot, toen de burgemeester eischte, dat een oudere verpleegster, die lichamelijk ongeschikt was, in dienst moest worden genomen.

Het was duidelijk genoeg, dat men een „nazificatie” van het Ziekenhuis wilde bereiken, volgens het „recept” dat door van Ravenswaay (in 1942 burgemeester van Utrecht) in zijn oude gemeente Zaandam met succes was toegepast en waarvan de bestanddeelen in een, voor intern gebruik bestemde voordracht (maar op ruime schaal illegaal verspreid) aan de „Kameraden” waren onthuld. Vóór alles moest het principe zijn: partijdigheid, partij-kiezen vóór gebroedroofde kameraden en tegen de lijdelijkverzet-

plegers. Ter „saneering” van het gemeente-apparaat moesten recalcitrante naturen, ondanks een vast dienstverband, worden weggewerkt, en vervangen worden door lieden, die steeds klein gehouden waren, of die voor „rechtsherstel” in aanmerking kwamen. De kennis van deze N.S.B.-opvattingen heeft ongetwijfeld als reactie een starre en krachtige afweer tegen nazificatie-pogingen gesteund.

Dr. Hekman besloot, na rijp beraad, tenslotte zijn ontslag te nemen, hetgeen hem met ingang van 1 Mei 1942 verleend werd, blijkens een door hem op 30 April ontvangen brief. Aan mij was automatisch de waarneming van het directoraat opgedragen. Alle kwesties, die Hekman tot heengaan hadden genoopt, waren binnen veertien dagen van de baan. Toen ik weigerde het steriele werk van de enquête weer op te vatten, werd het niet meer noodig geoordeeld; de ziekelijke verpleegster behoeft niet te worden aangenomen – en de leeftijdsgrens voor toelating van de leerlingen werd op 19 jaar bepaald!

Vier maanden was het in het Ziekenhuis pais en vree, al begreep ieder, dat er wel iets uit den N.S.B.-koker te voorschijn zou komen. En dit was een Haagsch medicus, L. J. DelBaere, lid van de N.S.B. en van de Nederlandsche S.S., die op 25 Augustus 1942 kwam mededeelen, dat hij 1 September het directoraat zou overnemen.

Vóór de komst van deze N.S.B.-figuur en reeds bij het vertrek van Dr. Hekman, had het een punt van ernstige overweging uitgemaakt, of de staf van het Ziekenhuis óók zijn vertrek zou aankondigen. Na enkele besprekingen viel het besluit, dat men, vooral in een kwetsbaar bedrijf als een algemeen Ziekenhuis, zijn patriottisme niet op één lijn mocht stellen met negativisme en dat getracht zou worden, door eendrachtige samenwerking en door het bieden van weerstand de belangen van het ziekenhuis en van de Rotterdamsche gemeente-patiënten zoolang mogelijk te dienen.

Bij dit besluit steunden wij ook op de radio-bevelen van onze regeering in Londen, die sabotage op het gebied van volksgezondheid en voedselvoorziening ten sterkste ont-raadde. Het bleek helaas niet mogelijk, om hierbij een eensgezind „homefront” tegen de dreigende penetratie te vormen.

Men heeft bij de Universiteiten, naar analogie van de groepering van de geestesinrichtingen tijdens het Twaalf-jarig Bestand, gesproken van de „precysen” en de „rekkelijken”. Ook in ons Ziekenhuis kwam onder de assistenten een soortgelijk verschil in opvatting te voorschijn, en drie „precysen” verklaarden niet onder een N.S.B.-Directeur te kunnen werken en namen demonstratief hun ontslag. Desondanks werkten zij een „rekkelijke” tijdstermijn verder, twee bleven nog ruim één jaar, en de derde zelfs langer dan twee jaar hun functie vervullen. Het vraagstuk van de assistenten en hun wisseling bleef in de volgende bezettingsjaren een brandende kwestie, o.a. omdat er verschil van opvattingen was over het al-of niet „besmet” zijn van de twee afdeelingen, die niet onder de medische leiding van den N.S.B.-er stonden en welk meeningsverschil bij iedere vacature fel naar voren kwam. Deze moeilijkheden werden nog vergroot door het feit, dat het hoofd van de heelkundige afdeeling, Dr. Kingma Boltjes, die door een ooglijden zijn taak al eenigen tijd niet had kunnen vervullen, in het najaar van 1942 met pensioen was gegaan.

De nieuwe Directeur maakte niet veel moeilijkheden met zijn personeel, en onthield zich vrijwel van iedere N.S.B. propaganda; hij was inwonend in het Ziekenhuis en had zijn huis en gedeeltelijk ook zijn praktijk in den Haag aangehouden. Men beweerde al spoedig, dat het stadsbestuur zijn N.S.B.-houding te slap vond en men kreeg ook den indruk, dat hij het Rotterdamsche Ziekenhuis meer als een doorgangstation voor verdere plannen beschouwde. Een professoraat in Leiden heeft voor hem in 1943 vrij vaste vormen aangenomen, maar ging ten slotte niet door, omdat het, na het „uitbranden van dit horzelnest” (zooals van Genechten de maatregelen tegen de Leidsche universiteit betitelde) niet gelukte, de gesloten oude Oranje-Universiteit met een aantal nieuwe N.S.B.-hoogleraren weer op gang te krijgen. Daarna kwam, na het ontslaan van enkele medische professoren, een hoogleeraar-stoel in Utrecht vacant. Geruchten stelden DelBaere's kansen voor één dezer vacaturen gunstig, maar andere N.S.B.-autoriteiten beslisten, dat DelBaere zou worden „ingezet” bij de Hitler-trawanten en

in Augustus 1944 vertrok deze medicus, om, zooals de geruchten zeiden, als „pantsergrenadier” te worden opgeleid. Ondertusschen hadden de verschillende gemeente-diensten „gevolmachtigden van den burgemeester” toegewezen gekregen, wier taak o.a. daadwerkelijke N.S.B. propaganda onder het personeel was en die ook de personeelsvoorziening in handen kregen. In snelle opvolging zagen de Gemeente Ziekenhuizen binnen één jaar drie van deze heeren den strijd tegen den anti-N.S.B. geest van het overgrootste deel van het ziekenhuis-personeel aanbinden. Terecht beschouwden zij daarbij o.a. de adjunct-directrice Zuster Willems als een der figuren, die hun daarbij dwars zat. Haar „weg-te-werken” gelukte pas aan den derden gevolmachtigde Th. J. M. Hendrikse. In vele adviezen, die hij over personen of zaken van het ziekenhuis aan den Burgemeester uitbracht, kwamen stereotiepe zinnen voor, die het smeulende ontslagvuurtje moesten aanblazen. Samenwerking met dezen gevolmachtigde bleek volstrekt onmogelijk. Over zijn pressie, uitgeoefend op een onzer verpleegsters, een geboren Oostenrijksch meisje met een Nederlandsche opvoeding en Nederlandsche opvattingen, die genoodzaakt zou worden, verpleegdienst in haar Heimat te gaan verrichten, ontstond ten slotte een conflict. Nadat de directrice, zoowel op vriendelijke als op de meest onhoffelijke wijze, al was aangezegd, dat zij beter deed, haar ontslag te vragen, werd dit conflict aanleiding tot het barsten van de bom: 13 Dec. 1943 kreeg Directrice Willems 's avonds haar ontslagbriefje met de mededeeling, dat zij den volgenden ochtend het ziekenhuis moest hebben verlaten.

Ook voor mij was de maat vol, ik vroeg denzelfden avond mijn ontslag als eerste geneesheer en als waarnemend directeur. Een onderhoud met wethouder Klumper op den volgenden dag, ter toelichting van deze aanvraag, verliep stormachtig en leverde alleen mijn ontslag als waarnemend directeur op en de toezegging, dat ik als afdeelingshoofd kon vertrekken, als een opvolger mijn medisch werk kwam overnemen.

Het was duidelijk, dat er iemand, die meer in de flank van de N.S.B. heeren viel en sympathieën had voor deze

post, als nieuwe directrice klaar stond. Inderdaad deed al heel spoedig een zuster Dros, die klaarblijkelijk aan dezen eischen voldeed, haar intrede. Zij werkte actief mede, om leden voor het „Nederlandsche Arbeidsfront” te winnen en was in het blijvend en openlijk bezit van een radio-toestel. Persoonlijk heb ik alleen enkele malen kort en zakelijk en meestal zeer onaangenaam *telefonisch* contact met haar gehad.

De wanhopige pogingen van het driemanschap directeur – directrice – gevolmachtigde, om de nazificatie van het ziekenhuis door te voeren, mislukten volkomen, dank zij den taaien weerstand en de nauwe samenwerking van de meeste leidende figuren van den ouden stempel. Het is aan de gevolmachtigden niet gelukt een beteekenend aantal zieltjes voor de N.S.B. en voor de nieuwe orde te winnen. Nóch het lokken met promotiekansen, nóch de voordeelen van het lidmaatschap van het N.A.F., nóch de vreugden van „Vreugde en Arbeid”, nóch de „gezellige avondjes” waren in staat de N.S.B. propaganda te doen slagen.

Slechts weinigen bezweken voor het verlokkende zoete gefluit van den vogelaar en als de „gevolmachtigde” voor de sollicitanten de heerlijkheden van het lidmaatschap van het Nederl. Arbeidsfront afschilderde, waren zij al tevoren van andere zijde wegwijs gemaakt.

Ter sluiks werd de stemming van het personeel door handlangsters gepeild en gerapporteerd. Zoo viel ons na de bevrijding een rapport in handen, dat opgemaakt was door een der weinigen, die zich voor een rondgang met de winterhulpbus had geleend en waarin aan den satelliet van den burgemeester werd medegedeeld op welke wijze het personeel van het ziekenhuis zijn winterhulpplicht had vervuld. De animo hiertoe bleek op een zeer laag peil te staan en beteekende voor verschillende leden van het personeel een slechte noot. Achter mijn eigen naam vond ik genoteerd: „Hij werd zichtbaar boos en snauwde: Dank je wel.”

Een Iersche zuster uit het ziekenhuis heeft door dit rapport nog onaangenaamheden gehad, omdat genoteerd stond: „een Engelsche, spreekt nog steeds met duidelijk Engelsch accent en zij bedankte ”

Eén categorie ontving lof:

„Duitsche matrozen in de barak: Gaven allen op een voor de Nederlanders beschamende manier.”

De latente spanningen en de ware nationale gevoelens kwamen opeens op den 5en Sept. 1944, den dollen Dinsdag, tot een groote uitbarsting, die wel zonneklaar bewees hoe geheel mislukt de nazificatie van het ziekenhuis was. De nerveuse vluchtstemming onder de N.S.B.-ers, het gepak en vertrek van Duitsche troependeelen, de hoopvolle berichten over de bezetting van Breda, de geruchten over de nadering van de geallieerden, die de ronde deden (Alblasserdam en Barendrecht werden genoemd!) – schenen 's middags om 12 uur door een verward radio-bericht de bevrijding aan te kondigen! Zusters, broeders en huishoudpersoneel liepen plotseling juichend en dansend vóór het ziekenhuis op straat, de Roode Kruisvlag werd vervangen door het Rood-Wit-Blauw, – Oranje linten en banden kwamen uit allerlei schuilhoeken te voorschijn – de buurt vlagde, een naburig café hing een W voor illuminatie buiten – alle verdrukte vrijheidszin kreeg opeens ruim baan! Het enthousiasme was, zoo mogelijk, spontaner en heftiger dan in de Meidagen van 1945, maar duurde helaas slechts een klein half uur. Uit een Duitsche auto, die met moeite zijn weg vond tusschen de juichende menigte, werd een schot op de feestvierenden gelost, gelukkig zonder letsel te veroorzaken; de vreugde kalmeerde, en de vlaggen verdwenen, mede op order van vermanende politie-agenten. Enkele uren later kreeg ik een seintje, dat de Oranjevreugde bestraft zou worden, en mijn vrijheid gevaar liep, maar de protesten van den N.S.B.-wethouder werden, naar ik weldra hoorde, door den nieuwen directeur Dr. Hondelink gepareerd. Deze was enkele dagen tevoren als de opvolger van Dr. Delbaere in dienst gekomen. Hij had geruimen tijd bij de Waffen S.S. aan het Oostfront in hospitalen en ambulance's gewerkt en was vroeger keel-neus-oor-arts in Utrecht geweest. In tegenstelling met Delbaere was hij geen aanhanger van de N.S.B. en evenmin een bewonderaar van Mussert. Het portret van Mussert dat in Delbaere's tijd op de directeurskamer hing, was al spoedig verdwenen, maar een bonte beeltenis van den „Führer aller Germanen” bleef.

De emoties van den dollen Dinsdag hadden de weinige N.S.B.-ers onder het ziekenhuis personeel zóó van de wijze gebracht, dat nog denzelfden avond directrice Dros met een koppel van zes afreisde. Ook de eenige N.S.B.-assistent van Delbaere vertrok met de Noorderzon. Toen het onweer overgedreven was, kwam alleen zuster Dros terug, de andere ontrouwen zijn kort daarop ontslagen. Toch was de dulle Dinsdag wel het keerpunt in de activiteit, waarmee het N.S.B.-stadsbestuur getracht heeft, het ziekenhuis te nazificeeren. De gevolmachtigde van den burgemeester, Hendrikse, wiens gezin ook uitgeweken was, nam zijn intrek in het ziekenhuis, maar maakte toch nauwelijks meer propaganda voor het zinkende schip van zijn partij en diens bijwagens. Voor het ziekenhuis was het een schokkende gebeurtenis, dat hij in den ochtend van den 15en Dec. 1944 bij de achterpoort van het ziekenhuis werd doodgeschoten. Een emotie gemengd met vrees voor de in dien tijd zoo beruchte represaillemaatregelen van den bezetter. Deze bleven gelukkig uit, naar men beweerde, wederom door bemoeiingen van Dr. Hondelink. Burgemeester Müller begreep, dat de rol van zijn gevolmachtigden uitgespeeld was en heeft geen opvolger meer aangewezen. Vóór de Kerstmis beleefde het ziekenhuis nog een nieuwe politieke emotie, toen de reeds genoemde directrice Dros acuut ontslagen werd, tezamen met een harer vriendinnen, waarbij zij een vertrektermijn van twee uur kregen. Een langdurige scheidsgerecht-procedure, die hierna volgde, bracht wel aan het licht, hoe de N.S.B. ook bij deze benoeming zich in hare keuze vergist had.

In deze maanden was het ziekenhuis ook vele malen de toevlucht voor mannen tusschen de 16 en 40 jaar, als er weer geruchten gingen over een razzia. Waar was men veiliger dan in een ziekenhuis en dan nog wel in een met een Duitschgezinden directeur? Toen op den 10den Nov. 1944 de bezetters een deel van de stad hadden afgestroopt op vangst naar arbeidskrachten voor hun oorlogsmachine, was het duidelijk, dat deze razzia op 11 Nov. zou worden herhaald. Op mijn ziekenafdeeling waren in den avond van den 10en Nov. alle vrije bedden op de mannenzalen, alle onderzoek- en bad-kamers en ieder hokje, dank zij de onvolprezen mede-

werking van het verplegend personeel, door jonge mannen bezet. Maar het was den volgenden ochtend een onaangename verrassing, dat het geheele ziekenhuis door de Duitschers geblokkeerd was en dat het in den tuin wemelde van gewapende en schreeuwende soldaten. Het bleek, dat de barak, die kort tevoren ontruimd was, en de tuin in het snoode bedrijf waren „ingezet” en als een voorloopige verzamelpplaats van opgepakte jonge mannen uit het Noordelijk stadsdeel dienden. Zij werden telkens in clubjes door de achterpoort naar binnen gedreven en later onder gewapend geleide naar de tramremise op de Kootsche Kade overgebracht. Onze gasten-onderduikers waren zeer onder den indruk van de gevaren, die hun in het hol van den leeuw bedreigden en velen waren al om half zes wakker geworden door parkeerende auto's, marcheerende spijkerschoenen en luide Duitse bevelen. Toch hebben alle gasten hun vrijheid behouden, al was het soms een „narrow escape”, o.a. toen de Duitschers naar den zolder trokken, om zestig matrassen te „leenen” en zij een kast met verstekelingen moesten passeeren. Eerst Zondags werd de afzetting van het ziekenhuis opgeheven en koersten de mannen in het avonddonker naar hun huis of naar een onderduikadres.

De hongerwinter 1944-1945.

Al spoedig waren de eerste gevolgen van den beruchten hongerwinter 1944-1945 in het ziekenhuis te bemerken.

Het ondermijnen van de volksgezondheid in Nederland door het onthouden van voedsel, brandstof en kleeding zooals in de Duitse plannen paste, om onze bevolking te verzwakken en te terroriseeren is een der zwaarste beschuldigingen tegen Seyss-Inquart geweest in het proces te Neurenberg. En de statistieken uit den winter 1944-1945 over de sterfte, over het lichaamsgewicht en ook die over de lengtegroei van de stadsjeugd geven er de overtuigende bewijzen van, hoe goed dit ondermijnen gelukt is. Ook het ziekenhuis kreeg hiervan zijn deel. Het begon met de beperkingen in het voedsel voor de patiënten en voor het personeel, met toenemende moeilijkheden bij de samenstelling van diëten, en daarop volgde de misère met de centrale

verwarming, die door kolengebrek niet kon functionneeren – nu eens heele dagen niet, dan weer was er alleen op enkele uren eenige warmte. Ook op de operatiekamer had men de ellende van groote koude en gebrek aan warm water. En steeds verder ging de nood: de watervoorziening op de bovenste verdiepingen was onvoldoende, de electricische stroom viel uit, de liften werkten niet meer, allerlei onderzoekingen op de laboratoria en in de Röntgenkamer moesten worden beperkt en werden ten slotte onmogelijk. De telefoon hield het nog lang uit, maar gaf het tenslotte ook op. Het personeel heeft, ondanks de onvoldoende voeding, op voortreffelijke wijze zijn zware taak vervuld en, meer dan ooit, patiënten moeten dragen, trap-op en trap-af, en als de koude op de operatiekamer beletsel was voor noodige ingrepen, werd zelfs door burens met warme kruiken geholpen!

Toen de voedselschaarschte in het ziekenhuis in Januari 1945 een beangstigend laagtepeil bereikt had, mede door de te ruime beschikking over de reservevoorraden in de periode, dat directrice Dros hierover zeggenschap had gehad, heeft de directeur Dr. Hondelink, ondanks strenge vorst en met miserabele vervoermiddelen, een autotocht naar Groningen ondernomen, die negen dagen duurde, maar een zeer grooten voorraad voedingsmiddelen opleverde. Hierdoor kon de grootste nood voor patiënten en personeel gelenigd en de kwaadste periode overbrugd worden. Op andere wijze gelukte het hem een aardappelenvoorraad te krijgen. Ook het uitwonend personeel kreeg tegen kostprijs een aandeel in deze voedingsmiddelen. Met alle kracht heeft deze directeur in dien tijd voor de voeding in het ziekenhuis gezorgd, al kon niet voorkomen worden, dat de gewichten van de zusters daalden en dat ook de patiënten meermalen over een knagenden honger klaagden. Wel hebben wij tot het laatst toe vrijwel alle medicamenten en inspuitingen aan onze patiënten kunnen geven, die zij noodig hadden. Met vooruitzienden blik had de ziekenhuis-apotheker Dr. Coppens vóór den oorlog een flinken voorraad opgelegd en deze ook, zoolang mogelijk, bijgevuld. Ook hebben medici buiten het ziekenhuis in noodgevallen vaak een beroep op zijn apotheekvoorraad kunnen doen.

Merkwaardig is nog, dat gedurende den geheelen bezettingstijd medische doctorandi als co-assistent in het ziekenhuis hebben kunnen werken, ondanks alle maatregelen, die tegen de studeerende jongelingschap genomen werden. Wel lieten zij op gevaarlijke dagen verstek gaan, maar terwijl in andere ziekenhuizen in den loop van 1944 door de bemoeizucht van den „gevolmachtigde” hun werk onmogelijk werd, hebben zij onder den titel „gasten” in het Paviljoen van het ziekenhuis kunnen doorwerken en in den hongerwinter meegenoten van de „middagprak” voor het uitwonende personeel.

In het begin van 1945 begon de ondervoeding in de stad hare slachtoffers te eischen. De voorspelling, toen aan een van de collega's door een Duitsch officier gedaan: „Noch vierzehn Tage, Herr Doctor, dann fängt das grosze Sterben an”, is prompt uitgekomen en weldra veranderde de aard van de patiënten in het ziekenhuis. Zeer vele uitgeputte en door waterzucht aangetaste lijdens kwamen onder behandeling, vaak in een fataal eindstadium van „hongerziekte”, flinke zuchtige opzwellings van de ledematen en een door vocht opgeblazen en dik gezicht met trage psychische reacties, moeilijk spreken, vaak zonder belangstelling voor de omgeving en moe – doodmoe. Als het maar gelukte deze menschen over het hoogtepunt van de ernstige stoornissen van hun ondervoeding heen te helpen, stegen met den dag hun kansen op een goeden afloop en waren deze opgezwollen menschen, nadat zij het opgehoopte vocht verloren hadden, herschapen in magere tobbers, wier gelaat een geheel andere uitdrukking vertoonde, zoodat men soms met moeite de menschen kon herkennen.

Ook bij ons het merkwaardige feit, dat de mannenzalen bevolkt waren met deze zieken en dat op de vrouwenafdeeling weinig patiënten met hongeroedeem verpleegd zijn. Overal in West-Nederland is opgemerkt, dat de mannen boven de 40 jaar verreweg de meerderheid dezer lijdens leverden, terwijl het hongeroedeem bij vrouwen, kinderen en jonge mannen veel zeldzamer was.

Ook is bij vele ondervoede en oudere personen tengevolge van een besmetting met dysenterie-bacillen, onder heftige

darmverschijnselen het einde gekomen, want deze besmettelijke ziekte heeft in die maanden ook in Rotterdam vele offers geëischt.

Ook de moeilijkheden, om de begrafenis van onze dooden geregeld te krijgen, gaven zorgen: geen hout voor lijkkasten, het huren van de befaamde „wisselkasten”, geringe vervoersgelegenheid, e.d.m. maakten dat het dikwijls veel langer dan den wettelijken termijn duurde, vóórdat de begrafenis plaats vond.

Veel hinder ondervond het ziekenhuis in dien tijd ook van de onmiddellijke nabijheid van de bewoners van de noodwoningen aan het Noorderhavenkanaal. (Zeer kort na de bevrijding zijn de resten van deze woningen afgebroken en zijn de overgebleven bewoners, na eenige schifting, als asociale elementen in een kamp geïnterneerd). Hier werd b.v. de woning van een ouden, zieken man door de burens gesloopt, om aan brandhout te komen, waarna de patiënt door bevriezing zijn einde vond. Een andere keer werd een doodzieke vrouw op een handkar naar het ziekenhuis gereden, vóór de deur op het trottoir gedeponneerd en verder aan onze zorgen overgelaten.

Maar bij den rijzenden nood gloorde de bevrijding: 30 April 1945 en volgende dagen kruisten de laag vliegende Engelschen over het ziekenhuis, om hun voedselpakketten in de buurt van Terbregge uit te werpen. En voor het eerst sinds 10 Mei 1940 mocht het personeel weer op het dak; nu niet met angst voor den vijand, maar met blijde juichkreten voor onze bevrijders. Vóór de verdeeling van het voedsel moest ik de statistiek leveren van onze patiënten met honger-oedeem uit de laatste maanden. Deze vermeldde: 112 opgenomen patiënten, waarvan 46 overleden, 15 ontslagen en 51 nog in behandeling. Maar vóór den grooten stroom van de Engelsche pakketten voor hen kwam, was de dag van de bevrijding al aangebroken en zorgden de Zuidelijke en de Oostelijke provincies, onze bevrijders en het Roode Kruis voor een overvloed van voedsel.

Op den 7en Mei verdwenen de enkele overgebleven N.S.B.-ers uit het ziekenhuis en nam, volgens een te voren gemaakte afspraak, Dr. Hekman nogmaals het directoraat

op zich om de noodzakelijke overgangsregelingen te treffen. Op den 14en Aug. 1945 hield hij zijn afscheids-receptie en werd schrijver dezès door burgemeester Oud als geneesheer-directeur geïnstalleerd.

DE KUNSTENAAR-ZAKENMAN

Op huyden den 5en September 1692 compareerde voor mij Zeger van der Brugge, notaris publycq... residerende tot Rotterdam... Sr. Adriaan van der Werff, meester konst-schilder, wonende alhier ende verklaarde bij desen te constirueren en volmagtigh te maken... wonende tot Middelhurch in Zeeland omme in den name ende van wegen hem comparant metter minne – is 't doenlijk – te vorderen ende onder zijn geconstitueerdens quitantie te ontfangen van Abraham Govers, stadhoudèr tot Middelburg, een somme van f 300,— hem comparant van den selven Govers deugdelijk aankomende voer een schilderije omtrent een halff el hoogh, de historie, daer Isse (Issa) door Apollo in de gedaante van een naakten harder met een rood kleetgen omslingert, werd omarmpt, nu omtrent thien à twaalff weken geleden aan den selven Govers ter voorseijder somme, contant te betalen, verkoft en geleverd ofte andersints hetselve stuck schilderije gaaff en ongeschonden, kosteloos en schadeloos wederom ende bij weijgeringe, uytstel ofte naarlatigheijt ten eersten daaromme recht te spreken daar ende soo als het sal behoren, de voorss. schilderije te reclameren en aftervolgen of oock anders met middelen van rechten de voorschreve som van f 300,— met alle kosten te eysschen; ten dien eynde alle dagen en termijnen van rechten waar te nemen, sententie te versoeken en de horen pronuncieren, de sake ten uyteynde elffs mede tegens alle opposanten oock bij provocatie ende ppèl en ter uytterlijke executie toe te vervolgen...”

Uit het protocol van bovengenoemden notaris
(inv. 848, akte No. 302).

HET BETOOVERDE KIND

Op huyden den 8en Augusti 1665 compareerde voor mij Isaacq de Roy, notaris . . . Jan den Baars, out ontrent 40 jaeren, woonende aen de Singel buyten de Goutse poort deser stadt ende Maria Maertens sijne huysvrouwe, dewelcke verclaerde ter requisitie ende instantie van Cornelis Cornelisz. Swaenenburgh, herbergier woonende tot Nieuwerkerck op d'IJssel, waerachtigh te wesen, dat op den 12en Julii 1665 ten huysse van de deposanten sijn geweest Geertge Gerrits, weduwe van Jan Beelt den oude ende Gerrit Jansz. Beelt haeren soon, woonende tot Moordrecht ende dat aldaer mede waeren Neeltge Jans, huysvrouwe van Willem Symonsz. Hollander ende Adriaen Willemsz. haeren soon, beide woonende tot Nieuwerkerck ende dat de voorss. weduwe bij haer was hebbende een kint van Gerrit Jansz. Beelt, out ontrent 10 jaeren, welcke weduwe aen hem deposant int bijwesen van sijne huysvrouwe seijde, dat het voorss. kint sieckelijck was ende een accident hadde, versouckende hem off hij daer toe geen middel ofte raedt en wist, daer op hij deposant jegens haer sijde: gij most eerst het kint altemael uytkleeden, dan sal ick het visiteren ende sulcx gedaen sijnde heeft hij 't selve gevisiteert ende het accident geëxamineert, als wanneer hij deposant seijde jegens de voorss. weduwe int bijwesen van alle de andere persoonen, dat het kint van dat accident niet te genesen en was, vragende de voorss. weduwe aen hem deposant daerop wat redenen dat het waeren, dat het accident ongeneeselijck was, antwoordende hij deposant, dat het kint een accident hadde, 'tgunt niet voortgekomen was door de wille Godts, maer door duyvelsche menschen hier op der aerden, vougende daerbij, dat het kint betovert was, seggende de voorss. weduwe daerop: „Dan weet ick wel wie het betovert heeft”; vragende hij deposant: „Wie heeft het dan gedaen?”; antwoordende de voorss. weduwe: „Dat heeft de huysvrouwe van Kees de Waert gedaen”. denoterende daarmede den requirant ende haere suster mijn snaer, vougende daer bij: „Sij hebben 't kint eens een bishuytge met butter gegeven ende tsedert dien tijdt en heeft het kint geen gesondt uyr gehad” . . .

Uit het protocol van notaris I. de Roy, inv. 708 No. 103.